

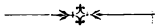
ЗАПИСКИ
ВОСТОЧНАГО ОТДѢЛЕНІЯ
ИМПЕРАТОРСКАГО
РУССКАГО АРХЕОЛОГИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА

Основаны барономъ В. Р. Розеномъ.

ТОМЪ ДВАДЦАТЬ ТРЕТІЙ.

1915.

(СЪ ПРИЛОЖЕНІЕМЪ СЕМИ ТАБЛИЦЪ И СЪ ЧЕТЫРЬМИ РИСУНКАМИ ВЪ ТЕКСТѢ).

ПЕТРОГРАДЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лн., № 12.

1916.

О собраніяхъ рукописей въ Бухарскомъ ханствѣ¹.

(Отчетъ о командировкѣ).

Лѣтомъ 1914-го года я былъ командированъ Русскимъ Комитетомъ для изученія Средней и Восточной Азіи и Императорской Академіею Наукъ² въ Бухару для собиранія свѣдѣній о мѣстныхъ собраніяхъ рукописей. Рассчитывая пробыть въ Бухарскомъ ханствѣ нѣсколько мѣсяцевъ, я рѣшилъ посѣтить всѣ болѣе важные города. Изъ разсказовъ бухарскихъ книжниковъ, которые мнѣ приходилось слышать въ прошлую зиму въ бытность мою въ Бухарѣ и въ Самаркандѣ, я могъ заключить, что вездѣ найдутся большое количество рукописей. Мнѣ говорили, что въ Шаршаузѣ (Шахрисабзѣ) мулла Раджабъ, мударрисъ при медресе Малики Адждаръ, и Абраръ Хатыбъ имѣютъ богатые библіотеки, а первый изъ нихъ владѣетъ какой-то цѣнной рукописью по исторіи Тимура, подъ заглавіемъ *کنوز الاعظم*; что кузарскій бекъ, дядя эмира, для библіотеки построеннаго имъ новаго медресе купилъ въ Бухарѣ дорогихъ рукописей на сумму 75000 тенегъ, что и хисарскій бекъ имѣетъ такую же цѣнную библіотеку и что жена самаркандскаго муллы халифа Абдурраззака, переселившаяся въ Хисаръ, привезла изъ Самарканда большое собраніе дорогихъ рукописей по исторіи; что на каршинскомъ базарѣ встрѣчаются цѣнные рукописи и что, наконецъ, потомки гудждуанскаго казія Абдуль-Ваххаба унаслѣдовали отъ отца богатое собраніе рукописей и т. д.

Прибывъ въ Бухару 12 іюня³ и получивъ необходимые документы, я поторопился выѣхать въ эти города; 23 іюня по почтовому тракту

¹ Статья проредактирована для печати В. В. Бартольдъ.

² См. Отчетъ ИАН за 1914 г., стр. 114. Приобрѣтенныя 22 рукописи внесены въ инвентарь Азіатскаго Музея за № 2465 сл. 1914 г. (№ 1—20) и № 339 1916 г. (№ 22).

³ Изъ Петербурга я выѣхалъ 31-го мая и пріѣхалъ въ Ташкентъ 6-го іюня; дни отъ 7-го по 12-ое я употребилъ на поѣздку въ Наманганъ и Скобелевъ для осмотра нѣкоторыхъ рукописей и ялыковъ, которыми я пользовался въ прошлую зиму.

изъ Самарканда приѣхалъ въ Шаршаузъ, гдѣ видѣлся со слѣдующими лицами: мулла Мухаммедъ-Раджабъ, мулла Абдунназаръ, Кемаль-бай Беззазъ, Назарулла Ханъ-Тюръ, Абраръ Ходжа Хатыбъ, мирза Абдуль-Кайюмъ, мирза Юнусъ, Абдуль-Кадиръ Ходжа, Гулямъ-Кадиръ-Ханъ. Въ четыре дня я просмотрѣлъ ихъ рукописи; дѣйствительно Кемаль-бай Беззазъ и Абраръ Ходжа Хатыбъ имѣютъ много рукописей, но рукописи оказались общезвѣстными *تذکرۃ روضۃ الصفا*, *ظفرنامۃ یزدی*, *روضات الجنان فی حوادث زهرۃ الرباض* *لسلیمان بن داود السقسنی*, *دولتشاه* или сборниками стихотвореній персидскихъ поэтовъ, извѣстными уже по рукописямъ европейскихъ библіотекъ. Сочиненіе *کنوز الاعظم*, изъ собранія у муллы Мухаммедъ-Раджаба, оказалось экземпляромъ *نامہ تیمور* легендарной исторіи Тимура (см. каталогъ Каля, стр. 17, 18). Экземпляръ этотъ замѣчательнъ довольно обширнымъ предисловіемъ, котораго въ другихъ рукописяхъ и въ турецкомъ переводѣ, издавшемъ въ Ташкентѣ, не имѣется¹. Судя по этому предисловію, авторъ задался цѣлью изложить исторію Мавераннахра со времени Тимура до своего времени, 1125=1713.

.....از ابتدای تولد صاحب قران تا بهنگام وفات وقصۃ فرزندان اونا وقت خروج اوزبک ابو الغنغ شیبانی خان تا خروج رافضیہ شعبۂ مخدول شاه شاه اسماعیل آخر دولت سلطان حسین میرزا رقتن بابر میرزا بهند اکثر از خانان اوزبک وشاهان رواقیض (sic!) تا زمان خان عالیشان عبد الله بهادر خان در یک مجلد جمع کردم ابن مجلدرا کنوزو الاعظم (sic!) نام نهادم از لغتی کنوزو الاعظم تاریخ اتمام کتاب میرآید در مجلد دوم از ابتدای خروج عبد الله خان ذکر دیگر خانان اوزبک تا زمان پادشاه جهان شیر بیشہ [جنک] نهنک دریای ناموس و ننگ خسرو کماکار بلند اقتدار....

Первый томъ этого сочиненія я приобрѣлъ для Азіатскаго Музея (№ 9: Ms. or. 566ab), второго тома не нашли.

Въ томъ же Шаршаузѣ Гулямъ Кадиръ Ханъ подарилъ мнѣ персидскій переводъ *تاریخ طبری* и біографію Мухаммеда въ стихахъ размѣромъ *مقارب*, неизвѣстнаго автора; обѣ рукописи я потомъ передалъ Азіатскому Музею (№ 10: Ms. or. 572acd и № 4: Ms. or. 271f).

Въ Гузарѣ при медресе бека дѣйствительно имѣется довольно большое количество рукописей, но всѣ, кромѣ экземпляровъ *السیر حبیب* и *دیوان نوالی*, богословскаго характера. Въ томъ же городѣ у муллы Хызырь-токсаба есть рукописи *عبد الله نامه* и біографій шейховъ ордена Накшбенди, подѣ

¹ А. А. Семеновъ въ своей статьѣ: «Происхожденіе Термезскихъ сейидовъ» (Протоколы Турк. кружка любителей Археологін, XIX, 7) упоминаетъ объ одной рукописи *نامہ تیمور* съ обширнымъ введеніемъ; но тождественно ли это введеніе съ введеніемъ нашей рукописи, неизвѣстно.

заглавіемъ *حضرات القدس*. Последнее сочиненіе очень интересно; я его зналъ только по цитатамъ на поляхъ арабскаго перевода *مکتوبات امام ربانی*, издавнаго въ Капрѣ, но приобрести не могъ.

Въ Байсунѣ и городахъ долины Сурхана, именно въ Дешау, Саръ-Асія, Каратагъ я ничего замѣчательнаго не нашель; въ Хисарѣ и въ Дюшамбе о какой либо женѣ халифа Абдурраззакъ ничего не знали. Хисарскій бекъ Алла-кули и его сынъ Исхакъ (бекъ Саръ-Асія) имѣютъ кое-какія книги; у перваго есть, напр. *ديوان حسینی، سياسة الملوك، ديوان حکيم سنایی*, у втораго — *حبيب السیر*, послѣднія части *تاريخ مقیم خانى، تاريخ رحيم خانى*, очень старая родословная турецкихъ святыхъ Ахмеда Иесеви, Исмаиль Ата, Исхакъ Ата, по остальнымъ книгамъ всё религіознаго содержанія. Въ Дюшамбе при содѣйствіи бека я осмотрѣлъ книги нѣкоторыхъ частныхъ лицъ и мѣстнаго казія и мударрисовъ, но ничего замѣчательнаго не нашлось.

На обратномъ пути я остановился на недѣлю въ Карши. Тамъ мулла Наджмуддинъ имѣетъ богатое собраніе рукописей; у него имѣются почти всѣ сочиненія Мауляна Хусейн-уль-Ва'из-уль-Кашифи, современника султана Хусейна Байкары, также очень старыя арабскія рукописи, изъ которыхъ болѣе замѣчательны слѣдующія:

1) *الجامع الكبير* 2—11 части толкованія на *شرح الجامع الكبير* соч. Шейбани (Brockelmann, I, 172), составленное со словъ хатыба Абу-бекра Мухаммеда. Автографъ, написанный самимъ авторомъ въ 416—417 годахъ. Каждая часть озаглавлена такъ:

شرح الجامع الكبير المنتقل من الشيخ الامام الخطيب ابى بكر محمد بن عبد الله
الحميس..... من جمادى الاولى سنة ست عشر واربعائة
الجزء العاشر فرغت منه يوم الاحد الرابع والعشرين

من صفر وهو اليوم الثانى من يوم بعدى بكر (?) مع مشايخ سمرقند على ما سمعت
من شهر سنة سبع عشر واربعائة بعون الله وتوفيقه

2) *هداية*, толкованіе на *كتاب البيوع* не имѣется. Спсано въ 847 году въ Самаркандѣ.

3) Десятый томъ изъ толкованія на Коранъ Разія (см. Brock. I, 506) *الجزء العاشر من التفسير الكبير المسى بمقتابع الغيب*; списано въ 690 году въ

¹ Хаджи-Хальфа (II, 565 сл.; № 3936) перечисляетъ всѣ комментаріи на книгу имама Шейбани, но нашъ комментарій, кажется, среди нихъ не упоминается; его нѣтъ также у Brock. I. c.

تمّ المجلد العاشر من كتاب مفاتيح الغيب وقد وقع الفراغ من كتابته بمدينة دمشق عتبرها الله تعالى في شهور سنة تسعين وستمائة على يد العبد ايدمر الخطائى.

4) كتاب المصادر تصنيف القاضى السعيد الشهيد الحسن بن احمد¹ الزوزنى رحمة الله عليه وفرغ من كتابته محمد بن الرضى فى اواخر شهر سبعين وستمائة هجرية. Все эти книги написаны на хорошей бумаге, хорошим почерком.

Очень много книг по персидской литературе, по астрономии, по юриспруденции, по богословию.

У того же муллы Наджмуддина я для Азиатскаго Музея купилъ слѣдующія рукописи:

1) تحفة سامى (см. Silv. de Sacy въ Notices et Extraits, IV, 273—308, также Grundr. der Iran. Phil. II, 213) безъ начала и безъ конца; начинается разсказами о Хусейнѣ Байкара и оканчивается на разсказѣ о Хялали. Всего 77 листовъ (№ 3: Ms. or. 174abea).

2) ديوان نوايى (№ 7: Ms. or. 291g). Всего 148 листовъ, написано прекраснымъ пасхомъ, оканчивается газалими на букву س. Экземпляръ этотъ замѣчательнѣе тѣмъ, что въ немъ газали расположены не только по обыкновенному алфавитному порядку, но и по содержанію; такъ въ немъ отдѣлъ каждой буквы раздѣленъ на نعت رسول و نصيحة و موعظة و حُسْنِيَّاتٌ.

3) ديوان لطفى و تاريخ ملوك عجم. Сборникъ стихотвореній джагатайскаго поэта Лутфи и «Исторія персидскихъ царей» соч. Наваи; дата списка — вторн. 9-го зу-ль-хиджа 1234 г. (28/16 сент. 1819). (№ 2: Ms. or. 297d).

4) Сборникъ, состоявшій по восточной пагинаціи изъ 299 листовъ (изъ нихъ сохранилось 272); первая часть снисана въ 1233 году хиджры, послѣдняя въ 1248 г. (№ 5: Ms. or. 295c); л. 1—100 راحتِ دل Ферганскаго поэта نظر بن نظر; л. 104^a—164^e содержатъ разныя сказки, называемыя у туземцевъ جهود نامه; л. 165^a—240^e — разныя стихотворенія на турецкомъ языкѣ; л. 240—288^e — ديوان صيادى сборникъ стихотвореній неизвѣстнаго поэта Саййади; л. 288^e—299^e изъ исторіи Александра (по-персидски, въ прозѣ).

5) نسائم الحجة من شرائم الفتوة, переводъ Нафахат-уль-унсъ Джами съ дополненіями о турецкихъ святыхъ, сдѣланный Наваи въ 901 году хиджры. Старая, прекрасная рукопись, состоитъ изъ 115 листовъ (№ 1: Ms or. 580f); см. Rieu, Turk. Man. p. 274^b, ЗВО XX, 094, прим. 2.

¹ У Brock. I, 288 Хусейнъ б. Али; вообще имя автора въ рукописяхъ указывается различно, ср. Flügel, Wien, № 93.

Въ Карши у муллы Керимъ-бая я для Азіатскаго Музея приобрѣлъ три рукописи:

1) *تفسیر ترکی*, толкованіе на Коранъ или скорѣе подстрочный переводъ его на старо-джагатайскій языкъ. Состоитъ изъ 147 листовъ (№ 11: Ms. orig. 332ca), содержитъ слѣдующія суры: 18 (отъ стиха 4-го: *كبرت كلمة تخرج* (من افواهم); *وان اصابته فتنة انقلب على وجهه*), 19, 20, 21 и 22 до стиха 11-го (потомъ (л. 41^a) идутъ суры седьмой части Корана, т. е. отъ суры 48 до конца, изъ нихъ конецъ суры 75 и суры 76 и 77 оставлены безъ толкованія. Турецкій языкъ этого толкованія показался мнѣ старѣе, чѣмъ языкъ старой редакціи Рубгузи, по отрывку, напечатанному П. М. Мелиоратскимъ въ его статьѣ «Сказаніе о пророкѣ Салихъ» (*الطغربة*). СПб. 1897, стр. 283—297)¹.

2) Жизнь пророковъ въ стихахъ на турецкомъ языкѣ, безъ начала и безъ конца; начинается (по пагинаціи переписчика) съ л. 64 и оканчивается на л. 159; притомъ листы 64—99^a содержатъ жизнь Юсуфа и Зулейхи (№ 6: Ms. orig. 320f)

3) *عبد الله نامه*, исторію Убейдуллы-хана аштарханида (см. ZDMG XXXVIII, 239—376). Въ концѣ недостаетъ нѣсколькихъ листовъ (№ 8: Ms. orig. 574agff).

Въ восточныхъ бекствахъ Бухары я пробылъ недолго, всего мѣсяцъ (Карши я покинулъ 23-го іюля); но этого срока оказалось достаточно, чтобы убѣдиться, что цѣнныхъ рукописей тамъ не выѣтся; въ этомъ отношеніи восточныя бекства гораздо бѣднѣе, чѣмъ Фергана, Самаркандъ и Бухара. Въ самомъ краѣ знатоки книжнаго дѣла такую бѣдность объясняютъ вездѣ одинаково. Говорятъ, что въ провинціяхъ Бухары наука уже давно запущена, интересующихся книгами, вообще наукою, нѣтъ, за исключеніемъ нѣкоторыхъ бековъ и казіевъ, которые собираютъ имѣющіяся въ рукахъ жителей управляемыхъ ими городовъ и селеній историческія рукописи, а послѣ отставки и отъѣзда изъ края эти рукописи увозятъ съ собою въ столицу, ибо «отставнымъ чиновникамъ нечего дѣлать, кромѣ чтенія интересныхъ сказокъ и историческихъ книгъ». Такимъ образомъ безъ того пустые города лишаются имѣющихся въ нихъ рукописей и такимъ образомъ всѣ книги сосредоточиваются въ Бухарѣ. Эти же знатоки книжнаго дѣла единогласно называли нѣкоторыхъ изъ такихъ бековъ, напр., изъ шаршазскихъ бековъ покойнаго Джура-бека и Селимъ-бека, нынѣ проживающаго въ Бухарѣ въ отставкѣ, изъ каршинскихъ — бывшаго бека Тюре-

¹ Объ этой рукописи, крайне интересной въ лингвистическомъ отношеніи, въ ЗВО будетъ помѣщена статья К. Г. Залемана.

Ходжа-Садуръ и токсабу Алла-Назаръ-бека, кромѣ того бывшаго хисарскаго Астана-куль-кушбеги и гудждуанскаго казія Абдуль-Ваххаба. Абраръ-Хатыбъ и Кемаль-бай въ Шаршаузѣ подробно перечисляли, какія рукописи попали въ руки Джура-бека и Селимъ-бека¹.

Оставалось только порыться въ самой Бухарѣ и провѣрить выше приведенные рассказы. Въ этомъ городѣ въ теченіе трехъ недѣль (отъ 12-го по 21-ое іюня, отъ 24-го іюля по 4-ое августа) я успѣлъ просмотрѣть рукописи, имѣющіяся у слѣдующихъ лицъ: казы-калянъ, мулла Мухаммедъ, Алла-Назаръ-токсаба, Газій-бекъ-токсаба, Миръ-Мухаммедъ-Эминъ Махзумъ, Сеидъ-Махмудъ-терикечій, Тюре-Ходжа-Садуръ, Яхья-Ходжа-Садуръ Джуйбара, Ходжа-куль-даха.

Въ библіотекѣ казы-каляна, очень богатой, я просмотрѣлъ между прочимъ слѣдующія рукописи:

1) مجالس العشاق — 2) ذخیرۂ خوارزمشاهی (новая рукопись) — 3) سلوك الملوك — 4) لغت آتشقه — 5) توزوك تيمورى — 6) بدایع الوقایع واصفی — 7) جامع الحكایات ولامع الروایات عوفی — 8) تاریخ یافعی — 9) تاریخ رحیم خانی — 10) تاریخ طبری (старая рукопись) — 11) تاریخ فرشته — 12) جهانكشای نادری (два экземпляра) — 13) تاریخ رافعی — 14) اخبار حسنه فی تاریخ مدینه — 15) تاریخ نرشخی (довольно старая рукопись) — 16) تاریخ مقيم خانی — 17) تذكرة التواريخ — 18) تاریخ ناصر الدين شاه — 19) تاريخ — 20) دولتشاهی

Изъ нихъ болѣе замѣчательны *تذكرة التواريخ* и *تاج التواريخ*.

Первое сочиненіе составлено при Акберъ-Шахѣ кабульскимъ ученымъ Абдуллахомъ аль-Кабули (д. 2^а الولی اللک الله) въ 990 = 1582 году (собственно начато въ 990 = 1582 году (собственно начато въ 1010 году, о чемъ онъ говорить въ слѣдующемъ стихѣ:

¹ Старикъ Кемаль-бай точно указалъ на рукопись *تاریخ غازانی*, пріобрѣтенную Джерабекомъ у одного изъ жителей Шаршауза, уже въ Ташкентѣ. Мулла Мухаммедъ Суфій указалъ на рукопись *تاج التواريخ*, которую отецъ нынѣшняго казы-каляна пріобрѣлъ тоже въ Шаршаузѣ; Абраръ-Хатыбъ указалъ на рядъ книгъ изъ собранія Селимъ-бека, тоже собранныхъ имъ въ этомъ городѣ. Въ Шаршаузѣ же я узналъ кое-что и о библіотекѣ Худаяръ-хана: шаршаузскій мулла Мухаммедъ-Рахимъ, умершій 25 лѣтъ тому назадъ, путешествовалъ по Индіи и Афганистану и въ теченіе 27 лѣтъ собралъ тамъ много цѣнныхъ рукописей по исторіи. По возвращеніи своемъ въ Шаршаузъ онъ увидѣлъ, что такими книгами и такой наукою въ его городѣ никто не интересуется; поэтому онъ свою библіотеку повезъ въ Кокандъ и продалъ тамъ Худаяръ-хану. Сынъ этого Мухаммедъ-Рахима, Мухаммедъ Махзумъ, нынѣ живеть въ Шаршаузѣ.

صد شکر کہ ابن نسخہ بانجام رسید * در الف وعشر بعد اتمام رسید

и еще въ концѣ сочиненія:

بتوفیق حضرت خالق بی بدل وبعنائیت بلا نہایت معبود لم یزل ابن تذکرۃ التواریخ
بتاریخ روز یکشنبہ بازدم شهر ربیع الاول سنۃ الف وعشر از قلم شکستہ رقم مسکین
فقیر احقر عبد اللہ کنہامی کابلی در قصبہ برکتہ مانیلہ (?) صورت تحریر وسمت تصویر
یافت والحمد لله اولاً وآخر

طبعہ: Книга раздѣлена на шесть главъ:

طبقة اول (46⁶—1. л.) در ذکر تواریخ انبیا علیہم السلام
طبقة دوم (94⁶—47⁶ л.) در ذکر تواریخ اولیا و مشایخ کرام و علماء عظام
طبقة سیوم (178⁶—94⁶ л.) در ذکر تواریخ فضلا و شعراء ذوی الاحترام
طبقة چهارم (238⁶—178⁶ л.) در ذکر تواریخ سلاطین و امرای عظام
طبقة پنجم (248⁶—239⁶ л.) در ذکر تاریخ ولادت باکرامت همایون و تاریخ
جلوس نامدار با عظمت روزافزون خسرو کردون اقتدار جلال الدین محمد اکبر
شاه و شاهزادہاء نامدار... و فتح قلاع و غیرہ
طبقة ششم (258⁶—248⁶ л.) در ذکر تاریخ اتمام مساجد و مدارس و کتب و قلاع
و باغ و جاہ و رباط و غیرہ

Наиболѣе важны для насъ вторая и третья главы, гдѣ даются нѣкоторыя свѣдѣнія о тѣхъ изъ шейховъ и поэтовъ, о которыхъ въ другихъ намъ извѣстныхъ біографическихъ сочиненіяхъ свѣдѣнія не имѣются¹.

Вторая книга, *تاریخ التواریخ*, о которой я узналъ уже въ Шаршаузѣ, составлена Мухаммедъ-Шерифомъ, сыномъ Мухаммедъ-Наки, при бухарскомъ эмирѣ Хайдарѣ и по порученію послѣдняго въ 1215=1801 году; содержитъ исторію бухарскихъ аштарханидовъ и мангытовъ до самого Хайдара и состоитъ изъ 440 листовъ безъ пагинаціи.

Л. 1—30 введеніе.

Л. 30⁶—62⁶ исторія Чингиза и его потомковъ.

Л. 62⁶—72⁶ исторія шейбанидовъ. Здѣсь (л. 69⁶—69⁶) даются нѣкоторыя свѣдѣнія о борьбѣ Бабура съ Убейдуллою-ханомъ.

Л. 72⁶—240⁶ исторія аштарханидовъ.

Л. 240⁶—440 исторія мангытовъ.

¹ Свѣдѣнія изъ этого сочиненія о мало извѣстномъ джагатайскомъ поэтѣ Лутфѣ и изложены въ татарской газетѣ *Джолдиз* за 1914 годъ, № 1320. [Статья вышла отдѣльной брошюрой съ русскимъ заглавіемъ: А.-З. Валидовъ. Джагатайскій поэтъ Лутфѣ и его диванъ (сборникъ стихотвореній). Казань 1914. Отрывокъ изъ *تذکرۃ التواریخ* приводится на стр. 8. В. Б.].

Болѣ цѣнная и оригинальная часть книги — послѣдняя, гдѣ говорится о мангытахъ; другія главы зависятъ отъ извѣстныхъ намъ источниковъ. Другой экземпляръ этого сочиненія имѣется у мирзы Мухаммедъ-Эминъ-Махзума, зятя вынѣшняго казы-каляна.

Въ списокѣ историческихъ книгъ библіотеки казы-каляна упомянуты еще двѣ книги *تاریخ بخارا* и *جامع البلدان*, но ихъ мы не нашли.

Изъ собранія рукописей Тюре-Ходжаи-Садура мною отмѣчены только двѣ рукописи *تاریخ رحیم خانی* и полный экземпляръ *جامع الحکایات ولامع الروایات عرفی* въ одномъ огромномъ томѣ.

Среди рукописей богатой библіотеки главы джуйбарскихъ шейховъ, Яхья-Ходжаи-Садура, имѣется, между прочимъ, слѣдующія рукописи:

- 1) *جام جهان نهای عباسی*
- 2) *تاریخ یافعی*, старый экземпляръ
- 3) *مناقب حضرت غوث الاعظم*
- 4) прекрасный экземпляръ *باستان سعدی*, списанъ въ 907 году.
- 5) *تاریخ عالم آرای عباسی*
- 6) нѣсколько экземпляровъ *روضة السیر*, *روضة الصفا*, *اسکندرنامہ* и *تاریخ مقیم خانی*
- 7) *مقامات خواجہ جوہاری* исторія джуйбарскихъ шейховъ до времени Абдуллы-хана шейбанида и біографія современника послѣдняго, Исламъ-Ходжаи-Джуйбари. Сочиненіе озаглавлено такъ: *هذه الرسالة الميمونة الهياوتية* *روضة الرضوان وحديقة الغلبان وهي موضوعة على اوصاف الحبيبة لقطب الزمان وغوث الدوران عليه الرحمة من الله الملك المنان تحريرا في عهد السلطان العالي الشان ابو الغازي عبد الله بهادر خان ادام الله ظلال احسانه على رؤس اهل الاسلام.*

Послѣ славословія авторъ (на л. 7^а) приводитъ свое имя *العبد الذليل... بدر الدين الكشمیری بن عبد السلام الحسینی بن سید ابراهيم غفر* *الله له ولائاه وامهاته*. Книга состоитъ изъ 552 листовъ, каллиграфически написана почеркомъ сульсы сначала до конца одной и той же рукою на одной и той же толстой лощеной бумагѣ съ великолѣпными украшеніями. На л. 552^а переписчикъ сообщаетъ свое имя и дату списка: *قرئت الرسالة الميمونة الهياوتية... في سنة ثمان وتسعين وتسعائة... كتبه العبد المذنب ولی محمد ابن مولانا شامہ.*

Авторъ на л. 18^а говоритъ, что получалъ отъ сына покойнаго ходжи Мухаммедъ-Ислама, которому посвящена книга, ходжи Са'да (*خواجہ سعد*),

2500 тенге и другіе подарки: دو هزار و پانصد تنگه نقره پاکیزه سکه عبد الله خانی.... انعام فرموده و فقیر را بچند خلعت خاصه والطای خلاصه سرفراز و مخصوص کردانیده و مضمون الانسان عبید الاحسان بظهور آورده

Родословная Мухаммедъ-Ислама приводится (л. 5⁶) въ слѣдующемъ видѣ: *محمد اسلام البخاری ابن خواجه احمد بن خواجه یحیی بن خواجه محمد بن اسلام ابن خواجه طاهر بن خواجه مظفر بن خواجه علاء الدین بن خواجه مجد الدین بن خواجه ظهیر الدین بن امام ابو بکر احمد بن خواجه سعد ابن خواجه ظهیر الدین ابن امام علی.*

На л. 307⁶—368^а приводится переписка Мухаммедъ-Исламъ-ходжа съ Абдуллою-ханомъ, его родственниками и нѣкоторыми изъ первыхъ представителей династіи аштарханидовъ; переписка, безъ сомнѣнія, будетъ цѣннымъ источникомъ для выясненія вопроса, какое вліяніе имѣли джуйбарскіе шейхи на этихъ хановъ и какую могли они играть роль при переходѣ власти къ аштарханидамъ.

8) مناقب خواجه نقشبند بهاء الدین (соч. ученика ходжи Беха-ад-дина *خواجه صلاح بن المبارك*, персидскій оригиналъ книги того же названія, изданной въ Казани въ 1901 году въ арабскомъ переводѣ.

9) *بدایع الوقایع واصفی.*

Алла-Назаръ-токсаба, племянникъ Ибрагима Парваначи, намѣстника эмира Насруллы въ Кокандѣ¹, имѣетъ тоже довольно хорошую бібліотеку; изъ его рукописей я отмѣтилъ *تاریخ رحیم خانی*, *نزہۃ القلوب قزوینی*, *زبدۃ الآثار*, *ظفرنامہ یزدی* (см. В. Бартольдъ въ ЗВО XV, 187—205), *نصر اللہی* (два экземпляра), *حبیب السیر*, *مرات العالم*, *کشف المحجوب*², *شجاع نامہ حیدری* (извѣстно по Дорну), *شجاع نامہ حیدری*.

Послѣдняя рукопись содержитъ описаніе путешествія жителя Индіи, современника императора Джехангира (1605—1628), Мухаммедъ-Хайдара, по Кашмиру, Тибету и восточной Бухарѣ.

Изъ этого же собранія я приобрѣлъ для Азіатскаго Музея экземпляръ *بدایع الوقایع*, соч. хорасанскаго ученаго *واصفی* (№ 20: Ms. orig. 568ca; ср. *Mél. Asiat.*, VII, 400; также ЗВО XV, 216 и XXII, 303).

¹ Отецъ Алла-Назара, Баба-Назаръ, сынъ Бай-Мухаммеда, былъ роднымъ братомъ Ибрагима-Парваначи. Объ Ибрагимѣ-Парваначи см. «Исторію Кокандскаго ханства» Навикина, стр. 145—147.

² Авторъ, вѣроятно, имѣетъ въ виду *شرفنامہ اسکندری*, часть *خمسہ نظامی*, нѣсколько разъ упоминаемую Дорномъ въ каталогѣ рукописей Публичной Библіотеки (*Catalogue etc.*, №№ CCCXXXVII, CCCXLI—CCCXLIII; см. также Rieu, Catalogue, p. 569), или *عبد الله نامہ*, *شرفنامہ شاہی=الله نامہ*, о которомъ есть статья Дорна въ *Mél. Asiat.* III, 256 сл. В. Б.

У Ходжа-куль-дадхи есть экземпляр стихотворной книги на турецкомъ языкѣ, подъ заглавіемъ *تاریخ خانلار* или *تاریخ خانان*, составленной нѣкимъ *امامی* въ 1073 = 1662/3 году въ подражаніе Шахнамѣ Фирдауси.

У Гази-бекъ-токсабы ссть довольно большое количество рукописей по исторіи и суфизму. Изъ его собранія болѣе всѣхъ другихъ интересовало меня сочиненіе *مطلب الطالبین*, біографія упомянутого джуйбарскаго ходжи Мухаммедъ-Ислама и нѣкоторыхъ его предшественниковъ. Авторъ *ابو العباس محمد طالب ابن حضرت تاج الدین حسن خواجه الحسینی الصدیقی* раздѣлилъ свою книгу на восемь отдѣловъ:

باب اول در بیان نسبت خواجهکان قدس الله تعالی ارواحهم

باب دوم در بیان انساب حضرت خوجهکان

باب سیم در بیان تولد وحسب ایشان کلان رحمه الله

باب چهارم در بیان تولد وعظمت وجلالت حضرت ایشان

باب پنجم در بیان تولد خواجه وحسب خوارق عادات وفات حضرت ایشان رحمه الله

باب ششم در بیان تولد خواجهکی ووفات حضرت عبد الرحیم خواجه

باب هفتم در بیان تولد وفات عبدی خواجه رحمه الله

باب هشتم در بیان تولد وفات محمد یوسف خواجه رحمه الله

Всего 212 листов¹.

Потомки Шейхъ-Мухаммедъ-Хусейн-уль-Бухарія, умершаго въ 1250 = 1834 году, владѣютъ очень интересной рукописью о жизни и ученіи этого шейха, подъ заглавіемъ *مناقب حسینی*, соч. ученика того же ишана *محمد جلال الدین*. Среди учениковъ ишана были и русскіе татары, изъ которыхъ *داملا حکیم بک قزلجاری*, *داملا عبد الله نوغای*, *داملا یوسف قزاقی*, въ послѣдствіи пользовались извѣстностью и на своей родинѣ. У нихъ же имѣется еще:

1) *تاریخ کزیده*, переписанное въ 946 году однимъ тегеранцемъ. (وکنه محمود بن فخر الدین طهرانی سنة ست واربعین وتسعمائة).

2) *معارج النبوة*; ср. Rieu, p. 149a; списано будто бы самимъ авторомъ وقد وقع الفراغ من: *معین الدین محمد الفراهی المعروف ببلا مسکین* въ 895 году.

¹ А. А. Семеновъ въ вышеупомянутой своей статьѣ (Протоколы Турк. Кружка за 19-ый годъ, стр. 7) упоминаетъ о біографіи Мухаммедъ-Ислама, рукопись которой, авторъ графъ автора (дата—984 г., 21-ое раби' II=18 июля 1576), была пріобрѣтена имъ въ Термезѣ. Въ этой рукописи, какъ въ описанной выше (стр. 252), говорится о посвященіи труда сыну Мухаммедъ-Ислама, ходжѣ Са'ду, но имя автора указывается иначе: «сынъ Миръ-Хусейн-ус-Серахси».

و بدایع روایانش در ضمن فاتحه و هفت مجلد و خاتمه ست اتمام خواهد یافت و در هر مجلد پرتو اتمام بر ترتیب چهار رکن خواهد یافت برین موجب که مرقوم میکرد و کیفیت این اجمال بتفصیل می پیوندد و فاتحه در اثبات صفات صانع مبینی بر مسلكین و تعداد اسماء او تعالی شانه و شمه از احوال نشأتین

مجلد اول در ذکر اول مخلوقات و کیفیت ابداع و اجرام علویّه و سفلیّه و شمه از احوال نشأتین رکن اول در سبب اظهار نشأ خلقت و تنزلات حضرت وجود در مجالئ اسباب و صفات و بیان کیفیت خلق و ایجاد و تعیین اول مخلوقات و ما یناسب ذلك رکن دوم در اختراع افلاك و نجوم و املاك و سائر علویات بر مذهبین یعنی مذهب ارباب اخبار و اصحاب نجوم رکن سیوم در شرح سفلیات از عناصر و غرایب آن و ذکر ربع مسکون و بیان طول و عرض اقالیم و بیان بلاد و جبال و غیر آن رکن چهارم در کیفیت تکون موالید و چگونگی پیدا شدن انسان و تحقیق روح و مسایل متعلقه بدان

مجلد دوم در احوال انبیاء عظام و حکماء کرام و سلاطین عجم و قیاصره و الکسره و خواقین سائر ممالک که قبل از ظهور اسلام بر اتمام فرمان روا بوده اند رکن اول در ذکر کیفیت خلقت آدم صفی و سائر انبیاء و مرسلین و سالک مسالک یقین از بدو ایجاد ابو البشر تا نهایت اتمام فترت رکن دوم در احوال حکماء اشرافین و مشائین و رواقیین و غیرهم و شرح مقالات و معاملات خدمتشان رکن سیوم در تعداد سلاطین عجم و اظهار مآثر و مفاخر همکنان رکن چهارم در عدد قیاصره و الکسره و فرمان رویان اعراب و غیرهم

مجلد سیوم در خاتمت (?) از افق بیت الله الحرام و نشر مآثر و مفاخر سید الانبیاء علیه السلام من البدایة الى النهایة رکن اول در کیفیت وصول سلسله انتساب آن عالیجناب بحضرت خلیل الرحمن علی نبینا وعلیه السلام و تفصیل احوال اباء و اجداد آنحضرت و انشعاب قبائل و شعب از همکنان رکن دوم در ولود مسعود آنحضرت و کیفیات احوال آن تا بدو ایام بعثت رکن سیوم در نبیان هجرت و غزوات و فتوحات آن بانی مبانی سعادت رکن چهارم در مال حال و کیفیت انتقال و عدد ازواج و اولاد و عیب و متروکات و ما شبه ذلك

مجلد چهارم در احوال خلفاء راشدین و امامان دین و فرمان رویان باتمکین رکن اول در تقریر امر خلافت و چگونگی سلوک خلفاء اربعه با یکدیگر و بیان مناقب و مفاخر خدمتشان و تحقیق احوال سائر اصحاب رکن دوم در مآثر امامین و کیفیت شهادت آن دو نوباده نهال شرف و عزت و عدد اولاد و ایجاد امامان عالی نژاد و بیان احوال سائر منتسبان شجره سیادت و نبوت رکن سیوم در گزارش حالات و معاملات خلفاء

بنی امیة رکن چهارم در نایش آثار و کردار خلفاء بنی العباس و بیان عدد و کیفیت استیصال همکنان

مجلد پنجم در تبیین ایام حکومت طوایف سلاطین و حکام اسلام در تمامت اقطار و امصار
رکن اول در احوال طاهریان و صفاریان رکن دوم در سلطنت سامانیان و غزنویان
رکن سیم در حکومت دیالیه و غوریان و سلجوقیان رکن چهارم در فرمانروایی
خوارزمشاهان و آل مظفر و حکام کرت و غیرهم

مجلد ششم در توضیح احوال خواقین مغول از بدو ظهور صبح وجود مسعود یافت بن
نوح علیهما السلام تا ایام بافرجام حضرت خلافت رنبت ندر محمد خان مد ظله العالی
مجلد هفتم در احوال خوانین چغتاییه من المبدأ الى المنتها رکن اول در احوال حضرت
صاحب قرانی از بدو ظهور آثارشعور الى يوم الغنور رکن دوم در ایضاح معاملات
جناب شاهرخی و اولادش رکن سیم در حالات بقیه منتسبان آن دودمان عالیشان
از میرزا الغ بك و غیرهم رکن چهارم در آثار مفاخر بعض ازان و الانزاد از شاهزاده
میرانشاه تا خسرو عدالت نشان شاه جهان دلم علیه السلطنة والشوكة
خاتمه در تحقیق رجال الغیب و ارواح طیبه و عدد اقطاب و اونداد و ابدال و غیرهم

Рукопись, заключающая въ себѣ первый томъ, состоятъ изъ 693 большихъ листовъ, но эта рукопись еще не совсѣмъ полна. Переписчикъ говоритъ о числѣ листовъ списка, служившаго ему оригиналомъ: ٧٧١ الاسرار مجموعة اوراق بحر الاسرار, и приводитъ оглавленіе этого списка, при чемъ его послѣдняя глава начиналась на л. 962. Въ нашу рукопись вошли только главы л. 1—730 оригинала; послѣднихъ главъ не имѣется; рукопись оканчивается на разсказѣ о птицахъ, названія которыхъ начинаются съ буквы ی; это мѣсто соответствовало л. 731 оригинала. Махмудъ-ибнъ-Вали составилъ свой трудъ на основаніи сочиненій الطبيب رشيد ابرو و حافظ ابرو.

У того же муллы Мухаммедъ-Ходжи я приобрѣлъ для Азіатскаго Музея слѣдующія рукописи:

معین الدین. روضات الجنّات فی اوصای مدینة هرات و تاریخ هرات 9
محمد الزمعی (Rieu, Catalogue, p. 206—207), состоятъ изъ 252 листовъ.
Списано нѣкимъ въ قاسم روزابادی قطب الدین خواجه بن قاسم въ 1115 году хиджры (№ 18: Ms. or. 574agk^{hio}).

حسن بن محمدی (sic) الخاکی الشیرازی. منتخب التواریخ 10
исторія, составлена при Джехангирѣ (1605—1628). Въ концѣ не хватаетъ нѣсколькихъ листовъ; всего листовъ 243 (№ 14: Ms. or. 572ad).
Ср. Rieu, p. 886.

11) تاریخ ناصری; имя автора неизвѣстно; заглавіе ناصری дано

этому сочиненію, должно быть, только владѣльцемъ¹, который было введенъ въ заблужденіе ссылками автора на трудъ, носившій такое заглавіе.

Въ этомъ сочиненіи даются очень краткія свѣдѣнія о мусульманскихъ династіяхъ вообще до 956 года. Исторія шейбанидовъ доводится до Абдуллатыфа, сына Кучумъ-хана (л. 232^о) **عبد الله خان بن كچم خان** پادشاه و خان سرقند کردید و چون او در سنه سبع و اربعین و تسعمائه بعالم ذکر منزل گزید برادرش عبد اللطیف خان بآن رتبه رسید که درین تاریخ که شهر سنه ۹۰۴ بر سربر سرقند عبد اللطیف خان است و در تمام آن ممالک خطبه و سکه باسم و حکم او جاری و روان عبد العزیز سلطان بن جانی بیگ سلطان در ولایه بلخ بر سربر ایالت متکین شده بعد ازین تا خود فلک از پرده چه آرد بیرون

Разсказъ о бабуридахъ прерывается на разсказѣ о Хумаюнѣ (1530—1556), современникѣ автора, которому, повидимому, и посвященъ настоящій трудъ (есть формула **خلد الله ملکه**). Въ самомъ концѣ рѣчь идетъ о событіяхъ, послѣдовавшихъ въ 952 году. Всего 286 листовъ безъ восточной пагинаціи (№ 19: Ms. or. 566ca). Это сочиненіе называется **تاریخ ابراهیمی** и описано у Ethé, Bodl. no. 104.

12) Рукопись, содержащую въ себѣ **تاریخ مقیم خان** (л. 1—128^о); **تاریخ بهان** (л. 131^о—152^о); сборникъ хронограммъ, касающихся исторіи Бухары со времени Субханъ-кули-хана до эмира Хайдара, составленный въ стихахъ **میرزا محمد صادق منشی** мирзою того же Хайдара (л. 153^о—209^о); **هفت محفل مولانا فضولی** и нѣкоторые стихи Наваи, Хафиза, Бидіа (л. 212^о—234^о); потомъ еще помѣщено продолженіе хронограммъ, до смерти эмира Музафара, составленное мирзою Азимомъ: **تا اینجا از کتبه میرزا صادق بعد ازین از اشعار زاده افکار میرزا عظیم دل فکر المختص بسامی** میباشد. Въ концѣ мирза Азимъ названъ миръ-ахуромъ.

Тарихи Беханъ (начало: **تاریخ بهان که قصه خورد وکلان**) заключаетъ въ себѣ сокращенную исторію шейбанидовъ отъ 912 по 1004 годъ; впрочемъ имѣются нѣкоторыя довольно интересныя данныя о раздорахъ между этими султанами (№ 15: Ms. or. 574agcf). На л. 152^а названо имя переписчика: **محمد فیضی بی ابن ملا فضل میر** آخر از غلامان دربار کردون مدار. Дата списка—1274 г. То же имя и та же дата (названъ еще мѣсяцъ джумада I) упомянуты въ концѣ хронограммъ, л. 128^о.

13) **تاریخ قیچاق** исторію мусульманскихъ династій, составленную въ 1132 году хиджры во время лагорскаго науаба Абдуссамадъ-хана **قیچاق خان عرف خواجملی بیگ بلخی بن قیچاق خان عرف امامقلی قوش بیگ سبجانقلی**

¹ Надпись на бѣломъ листѣ: **این تاریخ ناصری می باشد که بهترین تواریخست**.

خان. Исторія аптарханидовъ доводится до Субханкули-хана, см. Ethé, Catalogue, p. p. 56—65 (№ 17: Ms. or. 572ag).

14) فضل الله ذخيرة الملوك, этику для царей въ родѣ الملوك. Авторъ закончилъ свою книгу въ Бухарѣ въ 920 году. Послѣ предисловія идетъ повѣствованіе о войнѣ между Бабуромъ и Убейдуллою-ханомъ въ 919 году. О двухъ другихъ экземплярахъ этого сочиненія, видѣнныхъ мною въ Хисарѣ и въ библіотекѣ казы-каляна, я уже упоминалъ (см. выше стр. 250); но нашъ экземпляръ, судя по записи на первомъ листѣ (هذا كتاب سلوك الملوك ادب القاضي بخط مصنف), должно быть — автографъ (№ 16: Ms. or. 732abb).

У муллы Махмудъ-миръ-ахура я для Азіатскаго Музея приобрѣлъ أحمد الدین النیشابوری, конкордансъ къ Корану, сочиненіе современника и друга мауляна Джами, арабская статья котораго о важности подобной работы и о системѣ составленія ея помѣщена въ предисловіи. Всего 356 листовъ; написано очень хорошимъ насхомъ (№ 21: Ms. 330f). Въ концѣ говорится, что книга переписана для Абдуль-Азизъ-хана и въ его библіотекѣ: الحمد لله الذى وقفنا بالفرغ من تسويد هذه النسخة المباركة الميونة المسماة بآية الآيات فى يوم السبت من اثنى عشر من شهر شعبان سنة ثلث وثمانين بعد الف من الهجرة النبوية المصطفوية فى دار الكتب العلمية العالية الحاقانية الواقعة فى دار الفاخرة بخارا صانها الله تعالى بحسن واليها بامر خاقان العظم المكرم ملجأ العرب والعجم مربي الاسلام والمسلمين خاقان ابن خاقان بن الخاقان ابو المظفر سيد عبد العزيز بهادر خان اطال الله فى الدولة بقاءه... كاتب الحروف الفقير الى الله الغنى مير محمد بن علاؤ الدين الدرکزی العراقى

У книготорговца Рахметуллы я для Азіатскаго Музея приобрѣлъ двѣ рукописи:

1) العقد الثمين فى تاريخ البلد الامين, четвертый томъ исторіи Мекки, составленной الفاسى احمد بن على الحسينى; ср. Brock., II, 172 и Wüstenfeld, Die Chroniken der Stadt Mekka, II, 55 f. Списано въ Меккѣ въ 889 году (№ 13: Ms. or. 551d). Оканчивается слѣдующими словами: تم الجزء الرابع وبنامه تم جميع كتاب العقد الثمين فى تاريخ البلد الامين تاليف سيدنا الشريف الامام العلامة الحافظ المؤرخ قاضى المسلمين ابي الطيب محمد تقى الدين ابن الامام العلامة افضى القضاة شهاب الدين ابي العباس احمد بن على الحسينى الفاسى المكي المالکى نعمة الله بالرحمة والرضوان واسكنهم فسيح الجنان فى يوم الثلاثاء ناسع عشرين شهر ربيع الاخر عام تسع وثمانين وثمانائة بركة المشرفة على يد العبد الفقير

الحقیر المعترف بالتقصیر المستجير من دينه بالسید البشير فتح الله بن عبد الله بن عبد القادر الايغاني نسبا والشافعي مذهبا تجاوز الله عنه خطأ...

2) (تواريخ اوليا) названіе книги; محمد شريف, соч. является хронограммой даты составления ея 1265=1840 г.: ايد ازین بدانکه جامع بعن کتاب محمد شريف اين مساوده را (sic) برای یادکاری جمع کرده... کوبند در کلرام سنه 606 (л. 603^a). Всего 606 листовъ (№ 12: Ms. ga 581).

Л. 1—119 содержатъ апокрифическій разсказъ о жизни Мухаммеда и объ его путешествіи по небесамъ;

л. 120—134 — географическія свѣдѣнія о поясахъ земного шара;

л. 134^a—143^a — о двѣнадцати мѣсяцахъ, семи планетахъ и т. п.;

л. 143^a—157⁶ — (л. 152—155 бѣлые) о сотвореніи міра и объ Адамѣ;

л. 157⁶—164⁶ — о кончинѣ пророка;

л. 162⁶—174⁶ — о четырехъ преемникахъ пророка;

л. 174⁶—203^a — در سخنان اوليا واوصای حمیدۀ ايشان و بيان احوالات آنها

л. 203⁶—211^a — در بیان امامان اثنا عشر و فضیلت ايشانان

л. 211^a—239⁶ [بيان بعض اصحاب و علما و مشايخ]

л. 239⁶—279⁶ — در بیان ذکر سرحلقۀ طریقت و معرفت

л. 279⁶—338^a — در تقریر و تذکیر سرور مشايخان متبرکۀ نقشبندیہ

л. 338^a—381⁶ — در بیان مقامت و کیفیت حالات حضرت خواجۀ برزک بهاء الحق نقشبند

л. 382^a—400^a — در بیان ظهور امیر تیمور صاحب قران

л. 400^a—535⁶ (л. 536 бѣлый) — разныя свѣдѣнія;

л. 553^a—604 — در بیان مشايخ متأخرین که درین سلسلۀ عالیہ کنراشته و معاصر ايشانان از پادشاهان ذو الاحترام

Въ послѣдней главѣ приводятся біографическія свѣдѣнія о наиболѣе выдающихся представителяхъ суфизма въ Мавераннахрѣ за послѣдніе вѣка, напр. داملا نیاز, خلیفہ ادریس, خلیفہ نیاز قلی الترمکینی, ايشان کتہ خواجۀ اوبانی, خواجہ محمد باقی بالله, صوفی الله یار, مولانا املا, خلیفہ نعمت الله عشق, محمد چقماقی, حضرت موسی خان خواجہ, شیخ حضرت احمد سرهندی, خواجہ محمد امکنکی, (بالله) (или) محمد رحیم بابا المشهور, حاجی حبیب الله, مولانا سید محمد فیض آباد, دهبیدی. Нѣкоторыя подробности о тѣхъ же представителяхъ суфизма собралъ покойный казанскій мулла Марджани въ послѣднихъ томахъ своего обстоятельнаго, но еще неизданнаго труда وقیة الاسلاقی و تحفة الاخلاقی. Свѣдѣнія, сообщаемыя Мухаммедъ-Шерифомъ, очень сбивчивы, почеркъ

рукописи, повидимому, написанной самимъ авторомъ, очень неразборчивы. Больше подробно говорится объ Аллахъ-Ярѣ и Мешребѣ; перечисляются сочиненія обоихъ суфиевъ. Дата списка 1282.

4-го августа я по независящимъ отъ меня причинамъ долженъ былъ прервать работу и выѣхать въ Уфу; я не успѣлъ даже просмотрѣть собранія рукописей бывшаго шаршаузскаго бека, Селимъ-бія, проживавшаго въ то время въ окрестностяхъ города. Не удалось мнѣ также просмотрѣть и другія извѣстныя мнѣ собранія рукописей, напр., собраніе Фейзуллы-реиса, Абдуль-Ганія-токсабы и нѣкоторыхъ родственниковъ эмира, слѣдовательно, не удалось въ достаточной степени провѣрить то, что мнѣ рассказали въ восточныхъ городахъ ханства. Но все-таки я могъ убѣдиться въ томъ, что рукописи въ ханствѣ, если имѣются, то только въ столицѣ — Бухарѣ и то не въ медресе и не въ рукахъ ученыхъ муллъ, а въ рукахъ отставныхъ или уволенныхъ чиновниковъ, что книги по новѣйшей исторіи края, какъ и по новѣйшей средне-азиатской-турецкой литературѣ¹, еще могутъ быть отысканы; но такими памятниками цвѣтущей эпохи мусульманской культуры, какъ рукопись Туманскаго, ханство, очевидно, не богато.

Въ Бухарѣ при медресе и отдѣльно имѣлось около 15 библиотекъ; кромѣ того одинъ изъ бухарскихъ ученыхъ *ابو الشرف ملا حسين السباعانی* въ срединѣ прошлаго столѣтія составилъ опись рукописей, имѣвшихся въ Бухарѣ и видѣнныхъ имъ въ другихъ городахъ Мавераннахра, которой онъ далъ названіе *مرصد التصانیف الى صنوف النوف التواليف*². Но библиотеки эти при эмирѣ Насруллахѣ подверглись полному разоренію³; теперь отъ нихъ осталось только одно названіе и ихъ вануфные доходы, но ни одной книги въ нихъ не хранится⁴. Опись Абушшереха тоже не нашлась, и потому

¹ См. А. Н. Самойловичъ: «Матеріалы по средне-азиатско-турецкой литературѣ» въ ЗВО, XIX, 01—030.

² Объ этомъ трудѣ пишетъ Марджани во второй части своего соч. *مستفاد الاخبار*, Казань, 1900 г., стр. 266—268. Абушшерехъ умеръ въ Бухарѣ 13 ша'бана 1274=1868 г.

³ См. первую часть того же труда *مستفاد الاخبار*, Казань, 1885 г., стр. 192.

⁴ Приводимъ названія библиотекъ и цифру ихъ доходовъ (въ бухарскихъ тенгахъ):

Джафаръ-Ходжа 18000	Бедель-бекъ 800
Гау-Кушанъ 5000	Дару-ш-Шифа 3000
Ходжа-Нигаль 8000	Базаръ Гусеендъ 1500
Кукаль-ташъ 1000	Баля-и-Хаузъ 1600
Абдуль-Азизъ-ханъ 2000	Джуйбаръ 1400
Мираз-Улугъ-бекъ 800	

Объ этихъ библиотекахъ даетъ нѣкоторыя свѣдѣнія воспитанникъ константинопольскаго духовнаго училища «Медресе-и-Ва'изинъ», первый просвѣщенный бухарскій таджикъ Абдуллахъ въ своей книгѣ *بیانات سیاح ہندی*, изданной имъ въ 1331 (1912—3) году въ Константинополѣ, стр. 25; ср. русский переводъ А. Н. Кондратьева («Разказы индійскаго путешественника»), стр. 22.

намъ остается неизвѣстнымъ, были ли въ этихъ библіотекахъ и упоминались ли въ этой описи какія либо цѣнныя сочиненія. Библіотекарями были авторы такихъ обширныхъ компилятивныхъ трудовъ, составленныхъ въ Бухарѣ, какъ *جامع الرموز* (по мусульманскому праву) и *بحر الاسرار* по исторіи, именно *محمد بن ولي شمس الدين محمد القهستاني*¹.

А. Валидовъ.

Сентябрь 1914².

¹ Кухистани окончилъ свою книгу въ 941=1534 году; онъ былъ близкимъ другомъ автора вышеупомянутого сочиненія *بدایع الوقایع* и потому авторъ послѣдняго, Васыфи, даетъ о немъ нѣкоторыя свѣдѣнія. Махмудъ-ибнъ-Вали жилъ въ первой половинѣ семнадцатаго вѣка.

² Авторомъ статьи въ 1916 г. была прислана въ Азіатскій Музей еще одна персидская рукопись (№ 22: Ms. or. 731c), содержащая, по опредѣленію К. Г. Захемана: 1) л. 1—122⁶ соч. *دخيرة الملوك*, соч. *علي بن شهاب الدين الهمداني*, ср. *Ethé, Bodl. no. 1451*; 2) л. 122⁶—125 трактатъ по суфизму, безъ заглавія и имени автора; въ концѣ еще на 11 листахъ, четыре мелкихъ трактата правоучительнаго содержанія.